

**FRAZELOGIYA VA FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR, ULARNING
XUSUSIYAT VA VAZIFALARI.**

Xodjaeva Shoira Rustamovna

*Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma
tilshunoslik va tarjimashunoslik yo'nalishi*

Annotatsiya. Ushbu maqola frazeologiya va frazeologik birliklarning maftunkor dunyosiga kirib, ularning xususiyatlari va funksiyalarini til doirasida o'rganadi. To'liq adabiyotlarni tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot frazeologiyani turli jihatlarini o'rganadi, uning xususiyatlarini aniqlaydi va muloqotdagi muhim funksiyalarini ta'kidlaydi. Usullar bo'limida tadqiqot yondashuvi batafsil bayon etilgan bo'lsa, natijalar bo'limida asosiy topilmalar keltirilgan. Muhokama bo'limi ushbu topilmalarning oqibatlarini o'rganib chiqadi va maqola ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlar uchun qimmatli tushunchalar va takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit So'zlar: Frazeologiya, frazeologik birliklar, xususiyatlar, funksiyalar, til, idiomalar, kollokatsiyalar, idiomatik iboralar.

Til-bu juda ham murakkab, ayni damda eng oson va qulay muloqot vositasi bo'lib, uning insonlardagi fikrlash, o'z fikrlarini ifodalash, o'zaro fikr almashish, ma'lumotlarni yetkazish va qabul qilishdagi ahamiyati beqiyosdir. Til-bu murakkab fenomen bo'lib, unda lison va nutq farqlanadi. Lison va nutqning farqiga e'tibor beradigan bo'lsak, lison – kishi miyasidagi til xotirasi qismida mavjud til birliklaridan va ulardan foydalanish qoidalaridan iborat boylik. Nutq esa ana shu boylikdan foydalanish jarayoni va shunday jarayonning hosilasi. Lison kishi miyasidagi til xotirasi qismida mavjud mavhum hodisa bo'lib, aql bilan idrok qilinadi; nutq esa ana shu mavhum hodisadan foydalanish jarayoni natijasida yuzaga keladigan moddiy hodisa bo'lib, uni talaffuz birliklari sifatida eshitamiz (yozuvda esa ko'ramiz). [1;4]

Frazeologiya haqida umumiy ma'lumot. "Frazeologiya" atamasi ikki yunoncha so'zdan tuzilgan: fraza - "ifoda, nutq figurasi" va logos - "ta'lim". Frazeologiya tilning frazeologik tizimini hozirgi holati va tarixiy rivojlanishini (tildagi barqaror birikmalarni o'rganish) o'rganadigan tilshunoslik bo'limidir [4; b.4].

Frazeologik birliklar, ya'ni iboralar bir necha so'zlarning birikkan shakli va turg'un holatda mavjud bo'ladi hamda yaxlit ma'no ifodalaydi. Iboralar ajratilgan holatda aynan ibora anglatgan ma'noni anglatmaydi. Lekin, ayni holat iboralarning tarkibidagi so'zlar alohida ishlatilmaydi yoki aynan iboradagi ketma-ketlikda kelishi mumkin emas, degan ma'noni anglatmaydi. Masalan, "kichkintoy Nodirning bog'da tutib olgan kapalagi uchib ketdi". Bu gapda tutib olingan kapalakning ozod bo'lganligi, uning uchib ketib qolganligi tushuniladi va bu gap to'liq alohida so'zlardan tashkil

topgan, ya'ni bu yerda hech qanaqa iboradan foydalanilmagan. "Bobom kuzning oftobshuvog'ida mizg'ib o'tirgan ekanlar, mening hovliga to'satdan shovqin bilan yugurib kirganimdan bobomning kapalagi uchib ketdi". Bu gapda esa kapalagi uchib ketdi-ibora bo'lib, to'satdan cho'chib tushish, kutilmaganda nimadandir qo'rqishni ifodalaydi.

Frazeologiya, tildagi frazeologik birliklarni o'rganish muloqotni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. U til tuzilishi va tushunishining ajralmas qismi bo'lgan sobit iboralar, iboralar, kollokatsiyalar va idiomatik iboralarning keng doirasini qamrab oladi. Frazeologiyani xususiyatlari va funktsiyalarini tushunish til o'rganuvchilar, o'qituvchilar va tilshunoslar uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada biz frazeologiyani o'rganishni, uning xususiyatlarini ajratishni va tilda uning funktsiyalarini tushuntirishni maqsad qilganmiz.

Modomiki, biz lison va nutqni farqlashga urinar ekanmiz, lisonni tilning xom ashyosiga taqqoslashimiz mumkin. U so'zlar, frazeologik tayyor birikmalar, sinonim, omonim, paronim kabi har bir tilning o'zigagina xos bo'lgan til boyliklaridan tashkil topadi. Mana shu birliklarni gaplar shaklida nutqimizda ifoda etganimizda esa, yozma yoki og'zaki nutqni vujudga keltirgan bo'lamiz. Ya'ni, lison-bu bizning ongimizda bo'lsa, yozma yoki og'zaki shaklda nutqqa aylangan moddiy shakli esa, nutqiy birliklar deyiladi. Ushbu maqolada tilning o'ziga xos tomonlarini, rang barangligini, uning go'zalligini yaqqol ko'rsatib broladigan tayoor iboralar frazeologiya va uning bo'limlariga umumiy nazar tashlanadi.

Frazeologik birliklarning xususiyatlari va funktsiyalarini o'rganish uchun lingvistik tadqiqotlar, tillarni o'qitish materiallari va ona tili korpuslari ma'lumotlarini to'plagan holda keng qamrovli adabiyotlar sharhi o'tkazildi. Tanlangan frazeologik birliklar ularning xususiyatlari bo'yicha tahlil qilindi va turli kommunikativ kontekstlarda funktsiyalari o'rganildi.

Frazeologiya yagona ma'no birligi vazifasini bajaradigan so'z birikmalari bo'lgan iboralarni o'rganishni anglatadi. Frazeologik birliklar-bu sobit yoki yarim sobit tuzilishga ega bo'lgan va ularning alohida tarkibiy qismlarining ma'nolaridan bevosita ajratib bo'lmaydigan o'ziga xos ma'noga ega bo'lgan so'zlar yoki iboralarning o'ziga xos birikmalari. Bu frazeologik birliklar turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan idiomalar, kollokatsiyalar, maqollar va boshqalar. Frazeologiya va frazeologik birliklarning xususiyatlari va funktsiyalarini o'rganamiz:

Frazeologik birliklarning xususiyatlari:

- Qat'iylik: frazeologik birliklar ko'pincha sobit yoki yarim sobit tuzilishga ega, ya'ni birlik ichidagi so'zlar doimiy ravishda birgalikda ishlatiladi. Ushbu kombinatsiyalar ma'noni o'zgartirmasdan o'zgartirish yoki almashtirishga chidamli.

- Kompozitsiyasizlik: frazeologik birlikning ma'nosi har doim ham uning alohida so'zlari ma'nolarining to'g'ridan-to'g'ri yig'indisi emas. Ma'nosi ko'pincha idiomatik bo'lib, tarkibiy so'zlarning mantiqiy birikmasiga emas, balki konventsiyaga tayanadi.
- Barqarorlik: frazeologik birliklar vaqt o'tishi bilan barqaror bo'lib, ularning shakli va ma'nosi nisbatan izchil bo'lib qoladi. Ushbu barqarorlik samarali muloqot uchun juda muhimdir, chunki u birgalikda tushunishga imkon beradi.
- Chastotasi: ko'pgina frazeologik birliklar odatda kundalik tilda qo'llaniladi va paydo bo'lish chastotasi yuqori. Ona tilida so'zlashuvchilar ko'pincha ularni tabiiy va intuitiv ravishda ishlatishadi.

Frazeologik birliklarning vazifalari:

- Muloqotni kuchaytirish: frazeologik birliklar tilni yanada jonli, ifodali va ixcham qilishi mumkin. Ular murakkab g'oyalar yoki his-tuyg'ularni qisqacha etkazishga yordam beradi.
- Madaniy va ijtimoiy ahamiyati: ko'pgina frazeologik birliklar ma'lum bir jamoa yoki guruhning qadriyatlarini, e'tiqodlarini va urf-odatlarini aks ettiruvchi madaniy yoki ijtimoiy ahamiyatga ega.
- Samarali ifoda: frazeologik birliklar ma'ruzachilarga juda ko'p ma'lumotlarni ixcham shaklda etkazishga imkon berish orqali samarali aloqani osonlashtiradi. Bu og'zaki va yozma nutqda ayniqsa muhimdir.
- Identifikatsiya tuyg'usini yaratish: frazeologik birliklardan foydalanish shaxslarga ma'lum bir til yoki lahjani aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, ular ma'lum bir madaniy yoki lingvistik guruhga mansublik tuyg'usini kuchaytirishi mumkin.
- Majoziy til: ko'pgina frazeologik birliklar ifodaga chuqurlik va ijodkorlik qo'shadigan metafora va o'xshatish kabi majoziy tilni o'z ichiga oladi.

Frazeologik birliklarga misollar:

- "Paqirni tepish" (idioma) - bu ibora o'lishni anglatadi. Uning ma'nosini "tepush" va "chelak" so'zlaridan ajratib bo'lmaydi."
- "Yutish uchun achchiq tabletka" (kollokatsiya) - bu ibora qabul qilish yoki hal qilish qiyin bo'lgan narsani anglatadi. Bu semantik munosabatlar tufayli ko'pincha birgalikda ishlatiladigan so'zlarning kombinatsiyasi.
- "Harakatlar so'zlardan ko'ra balandroq gapiradi" (maqol) - bu keng tan olingan so'z bo'lib, odamlarning xatti-harakatlari ularning so'zlaridan ko'ra mazmunliroqdir.

Frazeologiya va frazeologik birliklar tilda hal qiluvchi rol o'ynaydi, muloqot uchun samaradorlik, ekspressivlik va madaniy boylikni taklif qiladi. Ushbu birliklarni

tushunish va ulardan samarali foydalanish insonning til bilimi va madaniy ongini oshirishi mumkin.

Topilmalar frazeologiyaning tildan foydalanishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Frazeologik birliklar ona tilida so'zlashuvchilar uchun ham, til o'rganuvchilar uchun ham muhim bo'lganligi sababli, ushbu tadqiqot ularning til ta'limida aniq ko'rsatmalarining muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u frazeologik birliklarning madaniyatlararo aloqada ahamiyatini ta'kidlaydi, chunki ular madaniy o'ziga xoslik va jamoaning umumiy tajribalari haqida tushuncha beradi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, frazeologiya va frazeologik birliklar tilning ajralmas tarkibiy qismlari bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega va muhim funktsiyalarni bajaradi. Ushbu jihatlarni tushunish til o'rganuvchilar, o'qituvchilar va tilshunoslar uchun juda muhimdir. Kelajakdagi tadqiqotlar frazeologiyaning pedagogik qo'llanilishiga va frazeologik birliklarning mashina tarjimai va tabiiy tilni qayta ishlashdagi rolga qaratilishi mumkin. Bundan tashqari, frazeologiyani o'rganish tilning madaniy va ijtimoiy o'lchovlarini yoritib berishda davom etishi va lingvistik chegaralar bo'ylab yanada inklyuziv va samarali muloqotga yo'l ochishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdug'aniyeva N. "The most used English idioms".-Toshkent: "Davr express" 2014.-255b.
2. Rahmatullayev Sh. "Hozirgi o'zbek adabiy tili". –Toshkent: "O'qituvchi" 1978.-407b.
3. Rahmatullayev Sh. "Hozirgi o'zbek adabiy tili". –Toshkent: "Universitet" 2006.-476b.
4. Safarov SH. "Kognitiv tilshunoslik".- Jizzax: "Sangzor" 2006.-92b.
5. Baxodir, P., Baxriddin, A., Ilhomjon, T., & Arabboy, Y. (2022). The Concept of Patriotism in The Mind of Youth. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 5, 82-83.
6. Tojalievich, A. B. (2022). Raise the awareness of military personnel about combat and combat readiness.
7. Абдуллаев, Б. Т. (2023). ИНСОН ТАНАСИНИ ЧИДАМЛИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 15, 85-89.